



Nyelv és beszéd

A pszichológusokat a nyelv és beszéd jelensége a pszichológia tudományának minden korszakában különösképpen érdekelte. Természetesen ez a két jelenség a nyelvészetben is központi helyet foglal el, azonban mindkét tudomány más nézőpontból vizsgálja azokat. Az utóbbi negyedszázadban kialakult a két tudomány határterületén egy új kutatási terület, a pszicholingvisztika, melynek alapkérdése magának a nyelvnek a pszichológiája. Kiinduló problémája az, hogyan jelennek meg a nyelvi jelek és szabályok az emberi pszichikumban, és hogyan sajátítjuk el, valamint használjuk ezt a bonyolult rendszert (PLEH, 1980, 1981). Szerteágazó témái közül a legfontosabbak a következők (LENGYEL, 1997):

- állatok kommunikációja,
- emberi kommunikáció,
- az emberi és állati kommunikáció összevetése,
- a beszéd létrehozása, megértése és elsajátítása.

Mivel minket elsősorban az anya- és idegen nyelv megtanulásának jellegzeteségei érdekelnek, ezért részletesebben az utolsóként említett tárgykörre vonatkozó ismereteket tekintjük át.

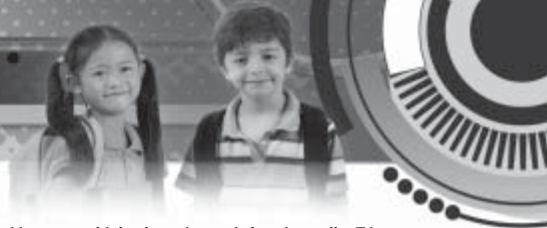
Először is célszerű meghatároznunk, hogy mit értünk a beszéd és a nyelv fogalmán, valamint tisztáznunk kell ezek egymáshoz való viszonyát is. Nézzünk tehát néhány definíciót a legismertebbek közül!

„A nyelv egy többszintű rendszer, mely szavak és mondatok segítségével hozza kapcsolatba a gondolatot és a beszédet.” (CHOMSKY, 1965)

„A beszéd az egyének társadalmi érvényű eszközökkel és formában való hangos reagálása külső vagy belső ingerekre; szerepe – sőt általában célja is – valami belső tartalom kifejezése s ezáltal a társadalom más tagjainak tájékoztatása és gondolati vagy cselekvésbeli magatartásuk befolyásolása. ...a nyelv a társadalomban élő emberek beszédtevékenységét szolgáló eszközöknek rendszert alkotó állománya, mely a valóság tükrözésére alkalmas konvencionális jelekből áll.” (DEME, 1978)

„...a nyelvet olyan konvenciók rendszerének tekintettük, amely megszabja, hogy milyen (elvont) hangalakok milyen (elvont) jelentésekkel kapcsolódnak össze az adott közösségben érvényes módon. ...nyelvnek a konvenciók egy rendszerét nevezzük, beszédnek pedig azt a tevékenységet, amely e konvenciók alapján gyakorolható.” (KENESEI, 1984)

„Legcélszerűbb, ha a nyelvet egy társadalmilag érvényes jel- (például hang és szó) és szabálykészletként (pl. mondatalkotási szabályok) fogjuk fel, mely lehetővé teszi a nyelv használói számára, hogy ebből a véges számú elemeket tartalmazó rendszerből végtelen számú produktumot, értelmes mondatot hozzanak létre.



Ezzel szembeállítva a beszéd a nyelv egyéni felhasználásának tekinthető. Ilyen értelemben a »beszéd« tehát nem egyszerűen a hangadás fiziológiai folyamatát jelenti, hanem a szociálisan érvényes nyelv minden egyedi felhasználását, így ezen az elvont szinten például az írás is beszéd.” (PLÉH, 1984)

Ha ezen meghatározások lényeges jegyeit összegezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a nyelv egy konvencionális jelekből álló többszintű rendszer, a beszéd pedig ennek egyéni felhasználása.

A beszéd és a nyelv viszonyát tekintve a beszédnek a nyelvvel szemben való elsőbbsége egyrészt genetikus (a beszéd volt előbb, s a nyelv belőle lett, a beszéd termelte ki a nyelvet és nem fordítva), másrészt funkcionális is (a beszéd tevékenység, érintkezési forma, a gondolat objektiválása, míg a nyelv eszközkészlet, amely ezt lehetővé teszi). (DEME, 1978)

Most pedig tekintsük át a beszédprodukcióna, a beszédmegértésre és a nyelvelsajátításra vonatkozó fontosabb ismereteket!

1. Beszédprodukción

A megszólalásnak többféle fajtája létezik. A pszicholingvisztikát ezek közül elsősorban a spontán beszéd érdekli: az a folyamat, melynek során különösebb felkészülés nélkül beszélünk. GÓSY (1999) a következőképpen definiálja a beszédprodukción fogalmát: „A spontán beszéd produkciója az a folyamat, amely a megszólalás szándékától a kiejtésig vezet, ennél fogva a pszicholingvisztikán kívül a pszichológiának, a nyelvészetnek, a mesterséges intelligencia kutatásának és más tudományoknak egyes területei is foglalkoznak a kérdéseivel.”

A beszédprodukción kapcsán a következő főbb pszicholingvisztikai kutatási területek ismereteseek:

- a beszédtervezés szociális meghatározottsága,
- a beszéd közbeni elakadások és szünetek,
- a kontextus hatása a beszédprodukcióna,
- a beszédprodukcióna vonatkozó társadalmi és strukturális jellegű korlátozások
- a jobb és/vagy a bal agyfélteke sérülésének hatásai a beszédprodukcióna (PLÉH, 1984; LENGYEL, 1997; SÉRA, 1998).

2. A beszédészlelés és a beszédmegértés folyamata

E folyamatok ismertetéséhez Gósy Máriának a Pszicholingvisztika című művében közzétett áttekintését (GÓSY, 1999) vettük alapul.